

Дослідник старожитностей Півдня України: Віктор Іванович Гошкевич (1860–1928)

Розглядається життя та діяльність Віктора Івановича Гошкевича (1860–1928) – історика, визначного дослідника пам'яток Півдня України. Обґрунтовується положення про вагомую роль В. Гошкевича у збереженні об'єктів культурної спадщини регіону наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: Віктор Гошкевич, Південь України, культурна спадщина, пам'яткознавство, охорона пам'яток.

Сьогодні є актуальними дослідження життя та діяльності окремих особистостей, які пов'язані зі справою вивчення та збереження культурної спадщини Півдня України. Вони діяли у багатьох напрямках пам'яткознавчої та пам'яткоохоронної роботи, використовували її різні організаційні форми, методи та прийоми для пошуку, дослідження і збереження старожитностей. Чимало з пам'яток уціліли лише завдяки самовідданій праці нерідко незаслужено забутих подвижників-пам'яткознавців, кращі традиції, досвід і наукова спадщина яких не втратили свого значення і сьогодні. Більшість проблем, які зустрічаються у царині сучасного пам'яткознавства України, вже доводилося вирішувати учасникам пам'яткознавчого руху попередніх поколінь у XIX – на початку XX століття.

Яскравою постаттю, яка відіграла значну роль у розвитку пам'яткознавства Херсонщини, був Віктор Іванович Гошкевич. Приїхавши з Києва у 1890 році, він зайняв посаду секретаря Херсонського губернського статистичного комітету і, не обмежуючись державною службою, почав вивчати давню історію краю, здійснював археологічні пошуки, турбувався про збереження пам'яток.

Публікації про життя та діяльність В. І. Гошкевича з'явилися на початку 90-х рр. XX століття у умовах відродження історичного краєзнавства на Херсонщині. Перш за все, це матеріали науково-практичних конференцій, присвячених 100-річчю заснування Херсонського музею старожитностей [1; 2]. В 1993 році в Херсоні було видано науково-допоміжний бібліографічний покажчик докумен-

тів про життєвий шлях та творчий доробок В. І. Гошкевича [3]. Археологічному вивченню Миколаївщини В. І. Гошкевичем присвячено статтю Ласінської М. Ю. [4]. У публікаціях І. Ю. Сінкевич про діяльність Херсонського губернського статистичного комітету (ХГСК), Херсонської губернської вченої архівної комісії (ХГВАК) згадуються окремі факти діяльності з вивчення та збереження старожитностей В. І. Гошкевичем [5; 6]. Однак його пам'яткознавча робота до сьогодні не стала об'єктом окремого дослідження. Мета статті – на підставі опрацювання архівних матеріалів, праць В. І. Гошкевича, наявних наукових розвідок про дослідника охарактеризувати у комплексі його діяльність на теренах Півдня України щодо вивчення та збереження старожитностей.

В. І. Гошкевич народився у Києві в родині професора Київської духовної академії, який був братом Гошкевича Осипа Антоновича (1814–1875) – першого російського дипломатичного представника у Японії, автора праць про Китай та Японію. Навчався у Київській духовній семінарії, а потім на математичному факультеті Університету св. Володимира, який «не закінчив з незалежних обставин». Працював рахівником університетської астрономічної обсерваторії, репортером. «Одночасно теоретично і практично працював з археології під керівництвом проф. В. Б. Антоновича» [7; арк. 1-2], брав участь у розкопках, став членом Київського Церковно-Археологічного товариства і під керівництвом проф. М. І. Петрова брав участь у створенні музею Товариства.

Сімейні обставини змусили В. І. Гошкевича у квітні 1890 р. переїхати до Херсону, отримавши від губернського правління запрошення виконувати обов'язки секретаря ХГСК за рекомендацією старшого брата – Михайла Івановича Гошкевича, що працював херсонським міським лікарем. Віктор Іванович залишався на цій посаді 15 років і був звільнений у 1905 р. за революційні погляди.

Виконуючи свої безпосередні обов'язки статистика, В. І. Гошкевич у тому ж 1890 р. засновує (спочатку у власній кімнаті) Археологічний музей Херсонського губернського статистичного комітету, організовує пожертвування на користь музею з боку приватних осіб та організацій. Під керівництвом Віктора Івановича музей, вже під назвою Музей старожитностей Херсонського краю (сучасний Херсонський краєзнавчий музей), перетворився на важливий науковий та освітній центр. Його колекцію систематично поповнювали Імператорська Археологічна комісія, Б. В. Фармаковський, І. Я. Стемковський. Упорядкуванням відділів музею займалися палеонтолог проф. М. В. Павлова, хранитель нумізматичного відділу Ермітажу О. Ф. Ретовський. Для ознайомлення з його експозицією спеціально приїжджали редактор журналу «*Præhistorische Zeitschrift*» д-р К. Шухгардт (Берлін), д-р Драгендорф (Афіни), проф. К. Ф. Кінг (Копенгаген), директор Стокгольмського музею старожитностей д-р Т. Арне, Одеського археологічного музею – А. І. Селінгінський, Обласного музею ім. О. М. Поля (Катеринослав) – Д. І. Яворницький [8].

Найбільшим відділом Музею старожитностей був відділ запорізької старовини. В. І. Гошкевич найбільше його любив, і коли починав розповідати про ту чи іншу пам'ятку, то «так яскраво поставала в уяві та доба, та слава козака, що не можна було перевести дихання. Він тоді ніби палав якимось дивним внутрішнім вогнем» [9, с. 77].

Зростання колекції музею призвело до наполегливих спроб з боку Одеського товариства історії та старожитностей приєднати її до власного музею. В. І. Гошкевич не дав на це згоди, тому на нього намагалися натиснути з боку херсонського губернатора М. М. Вєсьолкіна як голови Губернського статистичного комітету. Але той визнав за В. І. Гошкевичем моральне право розпоряджатися долею музею. От за таких умов В. І. Гошкевич, при активній підтримці вже нового губернатора – кн. І. М. Оболенського, і розгорнув діяльність щодо створення в губернії архівної комісії та передачі музею в її відання. 31 травня 1898 р. відбулося урочисте відкриття ХГВАК. Віктор Іванович став її діловодом, у відання установи тоді ж перейшов музей від ХГСК. Завдяки його зусиллям за час існування ХГВАК в 1898-1911 рр. проводила археологічні дослідження, наполегливу роботу з охорони пам'яток.

Основним напрямом пам'яткознавчої діяльності В. І. Гошкевича стало вивчення пам'яток археології. Він відшукав і вивчив біля 50-ти «дав-

ньоскіфських» городищ у Херсонському і Дніпровському повітах. Він проводив археологічні дослідження всього Півдня України (Таврії, Подністров'я, Побужжя і т.п.), головну увагу приділяв вивченню старожитностей Херсонщини.

З 1893 до 1900 рр. під керівництвом Імператорської Археологічної комісії В. І. Гошкевич досліджував 29 курганів епохи бронзи. Одночасно він вивчав поселення та городища на території краю. Він зібрав відомості про 50 пам'яток, а з 1909 року розпочав на них планомірні розвідки. Перший маршрут пролягав лівим берегом ріки Інгулець, досліджував городища біля селища Городок та у с. Репнінка. Наступну розвідку Гошкевич провів на правому березі Дніпра: було обстежено городище біля с. Понятівка, при с. Миколаївка, при колонії Старошведської, на землі Бізюкова монастиря, при с. Саблуковці, при хуторі Яковлевих, при о. Золота балка. Під час розвідок на городищах було складено плани, зроблено описи, фотороботи, зібрано підйомний матеріал. В жовтні 1909 року князем П. Трубецьким було запрошено Гошкевича до пробних розкопок городища при с. Миколаївка в маєтку «Козацьке». В 1910 році він провів значні за обсягом розвідки впродовж лівого берега Дніпровського лиману, за Дністром та правим берегом Дніпра. В травні 1911 року граф О. О. Мордвинов запросив В. І. Гошкевича на розкопки скіфського кургану у своєму Чорнодолінському маєтку, а потім Гошкевич здійснив об'їзд морського узбережжя Дніпровського повіту. В 1912 році В. І. Гошкевич провів роботи на території Миколаєва, досліджував городища та могильники в Дніпровському повіті, за рахунок С. Б. Скадовського провів розкопки татарського городища у м. Скадовську та кургану біля с. Червоне, розкопав три кургани в Ольгівській економії, зібрав підйомний матеріал в Нижньодніпровських пісках, здійснював розкопки курганів біля Херсона. В 1913 році у маєтку Ф. С. Агаркова В. І. Гошкевич розкопав курган епохи бронзи, Консуловське пізньоскіфське городище та шість середньовікових поховань. Цікаві матеріали було отримано при дослідженні Каменської Запорізької Січі. В 1914 році В. І. Гошкевича запросив для проведення археологічних робіт Н. І. Волохін, власник острова Велике Городище у с. Тягинки. Пошуки Гошкевича призвели до виявлення фундаментів будинків, залишків оборонних споруд [2, с. 68].

Результати археологічних досліджень В. І. Гошкевич широко популяризував на сторінках своїх праць або окремих видань. У 1898 році він став засновником, редактором і видавцем першої у

Херсоні неофіційної щоденної газети «Юг», де систематично друкував масу краєзнавчого матеріалу, у тому числі і про діяльність ХГСК та інші, особливо земські, статистичні дослідження.

У 1903 році було надруковано книгу В. І. Гошкевича «Скарби та старожитності Херсонської губернії» [10], яка відразу викликала зацікавленість серед фахівців, аматорів та просто шукачів скарбів. У роботі автор подав важливі відомості не лише про предмети матеріальної культури, знайдені на території колишньої Херсонської губернії, але й вказував на те, що вже у останній третині XIX ст. за пошуками скарбів вівся нагляд на загальнодержавному рівні, що свідчить про ґрунтовність вивчення предметів старовини в цей період, а також про перехід на якісно новий науковий щабель їх дослідження. Структурно книга розподілялася на дві частини «Скарби» та «Старожитності». Першу частину, окрім опису методів знаходження, класифікації та видобування скарбів, складають, також нариси нумізматичного напрямку. Друга – містить важливі поради щодо методики ведення археологічних розвідок та розкопок, класифікації «наукових скарбів», засобів їх зберігання, також докладні описи різновидів поховань та влаштування могил. Серед описаних В. І. Гошкевичем старожитностей, зібраних та розкопаних в адміністративних межах сучасної Миколаївської області, виділено знахідки скарбів, зроблені на території колишнього Олександрійського повіту: біля с. Богоявленське, де селянами були знайдені мідні речі; с. Братолюбівки, розритий курган з похованими у ньому кістяками; на околицях села Верблюжки розкопані кургани «Близнюки» та «Перервана могила» із залізними предметами; курган вмістом шести кістяків, розритий у 70-х рр. XIX ст. між с. Дмитрівка та ст. Знаменка; рештки шаблі та стремени, знайдені у кургані біля села Звенигородка; поряд з селом Троянкою розкопаний курган «Довга могила» [4, с. 219].

Напередодні Першої світової війни В. І. Гошкевич здобув неабиякий науковий авторитет в Україні, Росії та за кордоном. До цього періоду належать перші випуски «Літописів музею», які містять багато матеріалів щодо старожитностей Півдня України, це, насамперед, нумізматичний каталог «Монети та медалі» (1910 р.) [11] та «Стародавні городища по берегах низового Дніпра» (1913 р.)» [12].

У 1914 році В. І. Гошкевич був обраний членом-кореспондентом Московського археологічного товариства, до цього ж року належить на-

ступна наукова праця вченого «Стародавнє кладовище та городище в Миколаєві», надруковане в четвертому випуску «Літопису музею» за 1912 рік (1914 р.), де автор викладає докладний опис поселення та могильника античного часу в місті Миколаєві, відкритого при будівництві на території майбутньої міжнародної пристані та дослідженого в 1912 році [13].

В 1915 році в «Записках» ОТІС було надруковано працю В. І. Гошкевича «Де був прадавній Одесс?», у якій автор подав опис давньогрецького поселення, дослідженого ним на місі між Сосницьким та Березанським лиманом, згодом названого Одессом [14]. Науковець піддає критиці роботи С.Д. Пападімітріу, друковані на сторінках «Записок» ОТІС, про місцезнаходження згадуваного у стародавніх джерелах міста Одесс, ґрунтовно доводячи, що знайдене ним, В. І. Гошкевичем, грецьке поселення і є розшукуване С. Д. Пападімітріу городище. У роботі автор вказує, не лише всі надбання попередників, у їх спробах обстежити територію та віднайти стародавнє місто, але робить аналіз їх праць. Він пояснює місцезнаходження Одесса торгівельною потребою Ольвії та вигідним географічним розташуванням, а також вказує, завдяки яким джерелам та дослідженням вдалося ідентифікувати і дослідити рештки стародавнього поселення. В. І. Гошкевич одним із перших зробив обстеження території, яку зараз займає Березанський район, велику увагу дослідника, при визначенні місцезнаходження Одесса, привернув острів Березань та інші античні поселення цієї місцини [4, с. 220].

Роки Першої світової війни, революції та Громадянської війни надовго перервали польову і наукову діяльність В. І. Гошкевича. В останній раз він виїхав на археологічні розкопки влітку 1924 року. В останні роки життя В. І. Гошкевич займався обробкою матеріалів дореволюційних досліджень і готував свою публікацію «Поховання, датовані джучидськими монетами. З розкопок І. Я. Стемпковського», яка була опублікована вже посмертно.

У вивчення, збереження і популяризацію культурної спадщини Півдня України В. І. Гошкевич зробив помітний внесок, ставши по праву засновником пам'яткознавства на Херсонщині. Сумлінна праця археолога, краєзнавця отримала високу оцінку: у 1922 році В. І. Гошкевича було удостоєно званням Героя Праці. Його пам'яткознавча діяльність не втрачає своєї актуальності й сьогодні в контексті вирішення тих злободенних

і невідкладних проблем, що існують у зазначеній сфері. Про це свідчить життєвий принцип дослідника: «Ми повинні зберегти для майбутніх поколінь те, над чим не можемо працювати самі,

і для досягнення цього покласти усі старання мірою можливості в рамках боргу кожного... та не допустить, щоб нас з вами торкнувся докір в небальстві, вандалізмі» [15, с. 98].

Джерела та література

1. Алексеева И. Л. Изучение первобытной эпохи Одесским обществом истории и древностей. В. И. Гошкевич / И. Л. Алексеева // Проблемы археологии Северного Причерноморья: к 100-летию основания Херсон. музея древностей: тез. докл. юбил. конф.: в 3 ч. – Херсон, 1990. – Ч. 3. – С. 65-67.

2. Былкова В. П. Археологическая деятельность В. И. Гошкевича / В. П. Былкова // Проблемы археологии Северного Причерноморья: к 100-летию основания Херсонского музея древностей: тез. докл. юбил. конф. – Херсон, 1990. – Ч. 3. – С. 67-69.

3. Гошкевич Виктор Иванович (1860-1928): наук.-допом. покажч. / ОУНБ ім. О. М. Горького; склад. Н. М. Диба, Г. П. Мокрицька. – Херсон, 1993. – 17 с.

4. Ласінська М. Ю. Гошкевич В. І. в археологічному вивченні Миколаївщини / М. Ю. Ласінська // Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. – 2010. – Вип. 329. – С. 218-227.

5. Сінкевич І. Ю. Херсонська губернська вчена архівна комісія / І. Ю. Сінкевич // Заселення Півдня України: проблеми національного та культурного розвитку: наук. доп. Міжнарод. наук.-метод. конф. (Херсон, 21-24 трав. 1997 р.): у 2 ч. – Херсон, 1997. – Ч. 1. – С. 103-108.

6. Сінкевич І. Ю. Херсонська губернська вчена архівна комісія: Нові знахідки та старі проблеми / І. Ю. Сінкевич // Південний архів: історичні науки: зб. наук. праць. – Херсон, 1999. – Вип. 1. – С. 18-40.

6. Державний архів Херсонської області, ф. 413, оп. 1, спр. 408, арк. 1-2.

8. Сінкевич І. Ю. Внесок статистиків Херсонської губернії у дослідження історії краю (XIX – початок XX ст.) / І. Ю. Сінкевич // Південна Україна XVIII – XIX ст.: записки наук.-досл. лабораторії історії Південної України. – Запоріжжя, 2000. – Вип. 5. – С. 171-176.

9. Кедровський В. Обриси минулого: деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 р. – Нью-Йорк; Джерсі-Сіті, 1966. – 133 с.

10. Гошкевич І. В. Клады и древности Херсонской губернии / В. И. Гошкевич. – Херсон, 1903. – 178 с.

11. Гошкевич І. В. Монеты и медали / В. И. Гошкевич // Летопись музея: Херсонский гор. музей. – Херсон, 1910. – Вып. 1. – 126 с.

12. Гошкевич І. В. Древние городища по берегам низового Днепра / В. И. Гошкевич // Летопись музея: Херсонский гор. музей. – Херсон, 1913. – Вып. 3. – 31 с.

13. Гошкевич І. В. Стародавнє кладовище та городище в Миколаєві / В. И. Гошкевич // Летопись музея: Херсонский гор. музей. – Херсон, 1914. – Вып. 4. – 71 с.

14. Гошкевич І. В. Где был древний Одесс? / В. И. Гошкевич // ЗООИД. – 1915. – Вып. 32. – С. 445-450.

15. Пиворович В. Б. Виктор Иванович Гошкевич – чины, награды, званья / В. Б. Пиворович // Наукові записки: проблеми археології, етнографії, історії, історіографії, літературознавства, мистецтвознавства, музезнавства, ономастики, соціології / Херсонський краєзнавчий музей. – Херсон, 2004. – С. 98-102.

Наталя Кармазіна

Исследователь древностей Юга Украины: Виктор Иванович Гошкевич (1860–1928)

Рассматривается жизнь и деятельность Виктора Ивановича Гошкевича (1860–1928) – историка, выдающегося исследователя памятников Юга Украины. Обосновывается положение о весомой роли В. Гошкевича в сохранении объектов культурного наследия региона в конце XIX – начале XX вв.

Ключевые слова: Виктор Гошкевич, Юг Украины, культурное наследие, памятниковедение, охрана памятников.

Natalia Karmazina

South of Antiquities Researcher: Viktor Goshkevich (1860–1928)

The article discusses the life and work of Viktor Ivanovich Goshkevich (1860–1928) – an outstanding researcher of monuments of the South of Ukraine. The author justifies the position of a considerable role of I. Goshkevich in the preservation of objects of cultural heritage of the region at the end of the XIX – beginning of the XX centuries.

Key words: Victor Goshkevich, South Ukraine, cultural heritage, the protection of monuments.